

Robert M. Pirsig'in Romanlarında İşlevsel Değer Eleştirisi

Bahset KARSLI (*)

Öz: Bu makale, değerleri yeniden düşünmek adına Robert M. Pirsig'in *Zen ve Motosiklet Bakım Sanatı* ve *Lila* adlı iki romanı üzerinden sosyolojik işlevsel değer teorisini analiz etmeyi hedeflemektedir. Kavramının disiplinlere göre farklılaşan anlamlarının doğurduğu muğlaklığı aşmak için değer, Weber'in yöntemiyle mahiyet değer ideal tipi ve işlevsel değer ideal tipi şeklinde kategorilendirilmeye çalışılmıştır. Mahiyet değer tiplendirmesine göre değer kavramı hukuk, teoloji, estetik, ahlak gibi felsefi disiplinlerin konusudur. Bu alanlar değer/leri kavramsal içeriğinden hareketle inceler ve aşkınlık, üst değer ölçütleri gibi bir kritiğe tabi tutarlar. İşlevsel değer tiplendirmesine göre ise değer kavramı, sosyolojinin konusu olup hem bireysel hem de toplumsal düzlemde oynadığı rol üzerinden işlenir. Bu farklılaşma en temelde düşünce dünyasının dönüşen seyrini açıklayan bir sınıflama anlamına da gelmektedir. Pirsig, eserlerinde kavramın felsefi anlamları ve kullanımlarını yeniden sorgulayarak onu yaratan anlayışın kökenine inmeye çalışır. Temel eleştirisini, özne-nesne, klasik-romantik gibi ikici yaklaşımlara yöneltir ve Nitelik kavramıyla bütün sorunlara karşı bütüncül yaklaşım geliştirmeye çalışır. Sosyoloji çalışmalarında da değer/ler kavramı, öznellik-nesnellik, pozitivism-antipositivism, statik-dinamik, kosmos-kaos gibi ikici kavramlarla bir arada kullanılmaktadır. Ya toplumu ya da bireyi merkeze alan işlevsel değer teorisi, kavramın tanımı, kökeni, türleri, işlevleri, ilişkileri, farklılaşması ve değişimi gibi başlıklarda konuyu işlerken bu ikici yaklaşım etkisi hep hissedilmiştir. Bu çalışma, Pirsig çözümlemesi üzerinden değer/leri yeniden düşünme denemesine mütevazı bir katkı yapabileceği gayretinin ürünüdür.

Anahtar Kelimeler: İşlevsel değer, Pirsig, Nitelik, İkici yaklaşım, Roman

Criticism of Functional Value in the Novels of Robert M. Pirsig

Abstract: For annihilating ambiguity caused by differentiation of meaning according to disciplines, we tried to categorise value in the form of Weber's entity value ideal type and functional value ideal type. According to entity value typified, concept of value is the issue of philosophical disciplines such as law, theology, aesthetics and morals. These fields examine values with refer to conceptual content and are subjected to a review such as transcendency and high state criterion. As for functional value typified, concept of value is matter of sociology, handled through its role on both individual and social level. This differentiation also stands for a kind of rating that explains the transformation process of world of thought very fundamentally. Pirsig tries to retrace the understanding that creates it with the help of re-interrogating concept's philosophical meanings and usages. He directs his basic criticism to dual approaches such as subject-object, classical-romantic, kosmos-chaos and he attempts to develop an integrated approach to all problematic situations with the concept of Quality. Also in sociology studies, concept of value(s) is used together with dual concepts such as subjectivity-objectivity, positivism-antipositivism and static-dynamic. Functional value theory, locating either society or individual at the centre, discusses the subject under different

*) Yrd. Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, (e-posta: bkarsli@akdeniz.edu.tr)

titles such as concept's definition, root, types, functions, relations, differentiation and transformation. In addition, while discussing these subjects continual reaction to the dual approach is highly adumbrated. This study is a product of a humble exertion of a contribution to rethink values upon Pirsig's analysis.

Keywords: *Functional value, Pirsig, Quality, Dual Approach, Novel*

Makale Geliş Tarihi: 29.04.2016

Makale Kabul Tarihi: 29.11.2016

I. Giriş

Değer kavramı Latince *kıymetli olmak, güçlü olmak* anlamına gelen *valere* kökünden türemiştir. Sözlüklerde değer; arzu edilen, ilgi duyulup peşinden koşulan, ayar ölçüsü olarak kullanılan şey anlamlarına gelmektedir. Evrensel değerler, yerel değerler, modern ve geleneksel değerler gibi sınıflamalardan hareketle değer kavramının hem dönemsel okumaları yapılmakta hem de geriye dönük tarihsel sınıflandırmaları belirlenmektedir. Üzerinde çok yazılmasına rağmen kavramsal boyutu ve her bir disiplinlerde anlam bulduğu zeminin sınırları tam olarak çıkartılamamıştır (Marshall, 1999: 133; Aydın, 2011: 39-40).

Değer kavramının bu çeşitliliğinin doğurduğu anlam sorunu aşmak için Weber'in "ideal tip" kavramsallaştırmasından hareketle *mahiyet değer teorisi tipolojisi ve işlevsel değer teorisi tipolojisi* gibi iki tip'e ayrılabilir. İdeal tip ayrımı, yorumlayıcı olmak ve toplumsal davranışın öznel anlamını bulmak adına bir soyutlama olduğu unutulmamalıdır (Çiftçi, 2003: 23). İdeal tip, *tarihsel fenomenlerin veya olayların tikel görünüşlerinden bir soyutlama olup sosyal bilimlerde veya insan bilimlerinde genelleme yapmaya* imkan veren bir yöntemdir. Bu yöntem önceden kurgulanmadığı için her bir tikel vakıyyla örtüşmez. Buna karşılık ideal tip, bir soyutlama ve zihinsel yapılandırma içermesi dolayısıyla genellemelere de dönebilen kavramsal inşadır. Bireyin toplumsal eylemdeki öznel anlamını yakalayabilmek için sosyoloji çalışmalarında, o konuda tüm bireylerin eylemlerini motive eden kültürel anlamların ve eylemlerin yönlendiricileri olarak soyut bir şekilde kavranmasına imkan veren bir ideal tip kavramına ihtiyaç duyulmuştur (Özlem, 114). Çalışma özelinde "ideal tip" bir saf, düşünsel ve sınırlayıcı kavram iken, tipleştirme bunu çıkarmanın ve ideal ile tikeli karşılaştırıp incelemenin yöntemidir. Diğer bir ifadeyle onunla hem geneller tikellerden çıkarsanır hem de tikeller tümeller vasıtasıyla teşhis edilir ve nesnel bilgileri elde edilir. Bundan dolayı ideal tip, birçok bilimsel araştırma alanında çözümleme vasıtası olarak kullanılabilen bir araçtır.(Çiftçi, 2003: 42).

Mahiyet tipleştirmesine göre değer kavramı hukuk, teoloji, estetik, ahlak gibi felsefi disiplinlerin konusudur. Bu alanlar değerleri kavramsal içeriğinden hareketle inceler ve aşkınlık, üst değer ölçütleri gibi bir kritiğe tabi tutarlar. Tarihsel süreçte değer kavramını, *mahiyet tipleştirmesiyle* ele alan felsefi geleneğin ayrı bir yeri vardır. Değerlerin mahiyeti üzerine söz söylenmesi, kaynağın aşkın tarafına yapılan vurguyu ifade etmek içindir. Çünkü aşkın referanslı değer algısına sahip olanlara göre adalet, ahlak, dürüstlük

vb. evrensel değerler bireyler üzerinde daha etkilidir. Zira bu etkinin gücü vicdani olmasından kaynaklanmaktadır. Yine değerleri, dini (kutsal) ve toplumsal (profan), felsefi literatürde amaçsal (yüksek) değerler ve araçsal (basit) değerler şeklinde kategorize etmek değerlerin mahiyeti üzerine yapılan tartışmaların bir yansıması olarak görülebilir (Aydın, 2011: 39-40). Kategorilendirme anlamında felsefe tarihinde öznelci ve nesnelci bakış açılarına göre değerlerin farklı anlamlara tabi tutulduğu da görülür: *Hazcı (hedonist) değerler* (olumlu: haz; olumsuz: acı); *Bilişsel değerler* veya *bilgi değerleri* (olumlu: doğru; olumsuz: yanlış); *Ahlâkî değerler* (olumlu: iyi; olumsuz: kötü); *Estetik değerler* (olumlu: güzel; olumsuz: çirkin); *Dinsel değerler* (olumlu: sevap; olumsuz: günah) (Özlem, 2002: 282-312; Özensel, 2003: 218).

İşlevsel tipleştirmeye göre ise değer kavramı, sosyolojinin konusu olup hem bireysel hem de toplumsal düzlemde oynadığı rol üzerinden işlenir. Değer kavramının etimolojisi ve tarihsel dönüşümünden ziyade değerün öznel anlamları üzerinden analizler yapan sosyolojik bakışta değerler bireysel ve toplumsal işlevleri üzerinden yorumlanır. Nitekim bir kavramsallaştırma denemesi olarak ifade edilen *değer sosyolojisi*, bir sosyoloji dalı olarak değer kavramının tanımı, değerlerin kaynağı, değer türleri, değerler arası ilişkiler, değerlerin işlevleri, değer farklılaşması, değer çatışması ve özellikle değer değişimi... gibi konuları ele almakta ve cinsiyet, yaş, yerleşim çevresi, eğitim düzeyi, gelir düzeyi, toplumsal sınıf, toplum türü... ve elbette din(darlık) gibi değişkenlerle değerler arasındaki ilişkileri incelemektedir. (Korkmaz, 2013: 52).

Bu çalışma, felsefi ve sosyolojik değer anlayışlarını disiplinler olarak karşılaştırmasını yapmaktansa Pirsig'in değer/leri yeniden düşünme adına dile getirdiği felsefi yaklaşımlarını sosyolojik değer anlayışı üzerinden bir okuma denemesini yapmayı hedeflemektedir. 1928'de Minneapolis'te doğan Robert Maynar Pirsig Minneapote Üniversitesinde felsefe, kimya ve gazetecilik öğrenimi görür. Pirsig, *Zen ve Motosiklet Bakım Sanatı* adlı ilk romanı değerleri sorgulamak alt başlığıyla ilk başlarda hafif bir felsefi deneme olarak yazmayı tasarlar, ama daha sonra ülkeyi baştanbaşa geçerek yaptığı geziden sonra anlatısını bu gezi üzerine oturtur. Tam olarak belli bir türün içine sokulmadığı için çeşitli eleştirmenlerin roman, otobiyografi ve felsefi deneme olarak sınıflandırdıkları bu metinde adı belirtilmeyen bir anlatıcının, oğlu ve iki arkadaşıyla birlikte Minnesota'dan California'ya yaptığı on yedi günlük bir motosiklet yolculuğunun ayrıntıları, aklın ve deliliğin doğasından motosiklet onarımına birçok konuya ilişkin felsefi tartışmalarla iç içe anlatılır (Pirsig, 2015). Bu ilk roman, Batı kültürünün temel felsefi problemlerine ve insanlığın teknolojiyle derin ilişkisine dair derin tartışmalar içermektedir. Pirsig'in diğer romanı *Lila-Ahlakın Sorgulanması* (2005) adlı romanı ilk romanın devamı olup bir yalnızın ve düşünce isyancısının deniz yolculuğunda başından geçen olaylar ve iç yolculuk serüveninden bahsetmektedir. Romanların kahramanı ilk olarak Platon'un *Mektuplarında* geçen kurgusal kahraman Phaedruster. Pirsig bu karakteri Platon'dan hareketle oluşturmuştur. Phaedrus, aklın ve akılcı geleneğin temsilcisi Platon'un kuşkularını dile getiren kişiliktir. Yazı, retorik, ruh, ruhun ölümsüzlüğü gibi konularda gizemli sorular yöneltir ve Platon'un bilinen metinleri içinde ilginç ve karanlık bir karakteri temsil eder (Plato, 2002; Elwany, 1871; Gelder, 2007:

175-208) Phaedrus, romanlarda arka planda asıl hikayesi anlatılan ana karakterin öteki benidir. Hem kendi geçmişini hem de felsefe tarihinin köklü sorgulamasını yaptığı ikinci ben'i Phaedrus, Platon'un metinlerinde geçen karakterden daha gizemli ve tedirgin edici olarak resmedilmekte. Pirsig, romanlarında değerlerin yeniden değerlendirilmesi bağlamında epistemolojik, ontolojik, etik ve estetik meseleleri yeniden ele almakta; teknoloji, eğitim, evrim gibi düşünce tarihin ve tarihsel pratiklerin problemlerini göstermektedir. Phaedrus, değerlerin kaynağının ne olduğunu sorgulayarak nitelik metafiziğinden bahsetmekte (Pirsig, 2005; Pirsig, 2015).

Bu çalışma, Pirsig'in insan ve toplum üzerine geliştirilen görüşlere ilişkin dile getirdiği değer merkezli eleştirilerini, klasik sosyoloji tarihinin değer anlayışı olarak kavramsallaştırılan *işlevsel ideal tipeleştirilmesinde* yapabilmeyi hedeflemektedir. Buradan da hareketle değer kavramının felsefi literatürdeki anlamı Pirsig'in romanlarında ele alışıyla sınırlandırılmıştır. Değer kavramının sosyoloji literatüründeki anlamı ve tarihsel süreci konusunda "değer kavramının toplumsal ve bireysel işlevi üzerine sosyolojik bir çözümleme" (2015: 95-104) ismiyle daha önce sunulan tebliğimizin bir uygulaması anlamına da gelebilecek bu çalışma, klasik işlevsel değer teorisinin romanlar üzerinden eleştirel bir okuma denemesidir.

II. Sosyoloji ve Değer: İşlevsel İdeal Tip

Kimi çalışmalar değer kavramının tanım probleminde dolayı yararlı ve kullanışlı olmadığı düşüncesiyle mümkün olduğunca bu terimi kullanmaktan kaçınmışlarken bazı çalışmalarda ise, *idealler, toplumsal zorunluluklar, bir toplumun temel varsayımları, ahlaki yükümlülük prensipleri gibi sınırlı anlamlarda kullanılmıştır.* (Morris, 1956: 9) F. Adler, *The Value Concept in Sociology* adlı çalışmasında değer kavramının farklı insanların keskin ayrımlarından dolayı tanımlanması zorlaşmakla birlikte bütün yaklaşımların dört ana noktaya indirgenebileceğini söyler. Bunlar; a) değerler ebedi fikirler, bağımsız geçerlilikler gibi Tanrının zihninde mevcut olan mutlaklıktır. b) Değerler, maddi veya maddi olmayan varlıklarda var olduğu düşünülebilen şeydir. c) Değerler, bireyin zihninde veya onun biyolojik ihtiyaçlarında yerleşik olan şeydir. Bağımsız veya grup, toplum, kültür, devlet, sınıf gibi çeşitli referanslarla bir grup içinde var olan birey değerlerle bir arada tutulmaktadır. d) Değerler, eylemlerle eş değer görülmüştür (Adler, 1956: 272-279).

Moderniteyle birlikte değer tartışmaları *mahiyet teorisinden* insani ve toplumsal düzene yani *işlevsel teoriye* kaymıştır. Sosyoloji çalışmalarının bu işlevsel değer anlayışları ise *bireysel işlevsel değer teorisi* ve *toplumsal işlevsel değer teorisi* şeklinde ikiye ayrılabilir. Her değer anlayışının hem bireysel hem de toplumsal boyutları olmakla birlikte bu sınıflama *işlevsel değer teorisinde* başlangıç noktası esaslı olarak hareketle yapılmış bir ayrım olduğu unutulmamalıdır. Bu çerçevede sosyoloji literatüründeki bilim-değer, öznellik-nesnellik, pozitivist-antipozitivist, kosmos-kaos vb. kavramsallaştırmalar değerlerin bireysel ve toplumsal işlevlerine binaen yapılan ayrımlar olarak değerlendirilebilir (Dine karşı güvenin zayıflaması bağlamında bir karşılaştırma için bkz: Atay, 2012:57). Hem Durkheim hem de Weber için değerler, toplumsal ve

bireysel organizasyon ve değişimi açıklamada çok önemli faktörlerdir (Schwartz, 2012: 3;). Burada belirleyici olan merkeze aldıkları kavramlardır. İşlevselci, yapısalcı, fenomenoloji gibi sosyolojik kuramlar değeri bireysel düzlemden hareketle veya toplumsal düzlemden hareketle ele almaktadırlar. Örneğin sosyolojinin değer sorunuyla ya *toplumun kısmen değerler aracılığıyla* kurulmuş olması ya da *sosyologların kendileri de bir toplumun üyeleri oldukları ve muhtemelen onların da değerleri (dinsel, siyasal, vb.)* olmaları dolayısıyla ilgilenmesi bu ayrımın yansımaları şeklinde yorumlanabilir (Marshall, 1999: 134). Bazı tanımlar ise, bireysel ve toplumsal merkezden hareketle işlevsel değer tipolojisinin, bütüncül bir yaklaşımla ele alma kaygısının yansımaları olarak görülebilir: *kişiye ve gruba yararlı, kişi ve grup için istenilir veya kişi ve grup tarafından beğenilen her şeyin değere sahip olduğu* (Fichter, 1996: 142).

İlk sosyolojik tanımın, Thomas ve Znaniecki'den gelmiş olduğu söylenebilir: bir değer, “bazı sosyal grupların üyelerinde bulunan ampirik bir içeriğe sahip herhangi bir referans noktası ve eylemin amacına ilişkin bir anlamdır. Dolayısıyla, bir gıda maddesi, bir enstrüman, bir madeni para, bir şiir parçası, bir üniversite, bir efsane, bilimsel bir teori” bir toplumsal değer olabilir (Thomas & Znaniecki, 1918: 21). Değer/ler üzerine yapılan tanımlar, Adler’in ya bir maddesini ya da bütün maddeleri esas alarak yapılan tanımlardır. Örneğin Berger, sosyalleşme sürecindeki önemi üzerinden tanımlayarak *değerleri, hangi ve nasıl davranışların iyi, hangi ve nasıl davranışların kötü olduğu hakkındaki fikir, inanç ve kabuller* şeklinde tanımlamaktadır. Bir diğer ifadeyle *değerler, hareketler ve davranışlar hakkındaki ahlaki, estetik, teolojik, yargılardır; neyin nasıl olduğu ve olması gerektiğine dair düşüncelerdir* (Berger & Berger, 1972: 368; Berger & Luckmann, 2008). Toplum istikrarlı olacak ve toplumsal davranış düzenli/öngörülebilir olacaksa davranışlar bir takım iyi tanımlanmış ve kendinde tutarlı ilkelere göre düzenlenmek zorundadır. Bu ilkeler toplumsal davranışın hedeflerini ve odak noktalarını gösterirler. Böylesi hedeflere sosyologlar, değerler adını verirler (Çiftçi, 2002: 19). Dolayısıyla değerler, fertlerin yapıp ettiklerini rasyonelleştirip içselleştirme imkanı veren, inanışlar ihtiva eden dolayısıyla aşkınlık taşıyan, negatif olabileceğinin de mümkünlüğü açısından ilgi duyulan/arzu edilen, ekonomik/dini/ailesel/siyasal gibi hayatın her alanıyla ilgili olan, pek çok kişi tarafından paylaşılan/ciddiye alınan/coşku ile birlikte bulunup kavramsal olarak diğer nesnelere soyutlanabilen olgulardır (Fichter, 1996: 143; Aydın, 2011: 40).

Değer kavramının tanım problemlerine rağmen sosyologlar tarafından bazı özelliklerde anlaşıldıkları söylenebilir. Bunlar ana hatlarıyla şu maddelerden oluşmaktadır:

- Toplumsal davranış maksatlardır yani bir hedefe yöneliktir.
- Değerler, arzu edilen, istenilen davranışlardır; yani insanların önem verdiği, istediği, bir zorunluluk, ibadet ya da zevk olarak algıladıkları şeylerdir.
- Değerler, araçların seçimini etkiler ve dolayısıyla insan davranışlarını yönlendirir.
- Değerler her zaman birbiri ile tutarlı/uyumlu olmayabilir.

- Bir toplumda genellikle bazı değerler temel değerler haline gelerek onu şekillendirir ya da ona özgün bir karakter kazandırır.

- Temel değerler, kalıcılık ve paylaşılma eğilimindedir ve bu nedenle topluma istikrar ve bütünleşme sağlar (Korkmaz, 2013: 54).

İşlevsel değer tanımlamaları, kuramların metodolojik tutarlılığın gerekliliğine göre da farklılaşabilmektedir. Zira değerleri makro veya mikro sosyolojik bakış açısıyla bireydeki ve toplumdaki işlevine göre tanımlamak, kuramın bir yansımasıdır. Bu kuramsal yaklaşımlar üzerinden gelişen değer tanımlarını, *toplumsal-nesnel-pozitivist-işlevsel değer* ve *bireysel-özel-antipozitivist işlevsel değer* anlayışı şeklinde kategorilendirmek mümkündür. Kuramsal bir tanımlama olarak toplumsal ve kültürel olguları, toplumsal-kültürel sistem içerisinde yerine getirdiği işlevler üzerinden çözümleyen işlevselci yaklaşıma göre toplum, hiçbir kısmının bütünden ayrı olarak düşünülmemeyeceği ve birbiri ile ilişkili kısımlardan oluşan bir sistemdir (Ruth-Alison, 2012: 43; Bottomore&Nisbet, 2002: 555-595; Marshall, 1999: 363-366). Sistem birbirleriyle ilişkili ve birbirlerine bağlı olmalı; toplumsal sistemde organizmanın sağlık ve normal durumuna benzer, normal veya denge halinde bir durumun mevcut olması; sistemin bütün kısımlarının, normale dönmek için yeniden düzenlenmesi işlevselciliğin üç ögesidir. Toplumsal sistemin dengeyi nasıl koruduğu ve denge kurduğu sorularına işlevselciler, *paylaşılmakta olan değerle* ve *iyiye ve doğruya matuf kabul edilen standartlar* şeklinde cevap vermektedirler. Değerlere önem vermek işlevselcilerin en önemli özelliğidir. Bu minvalde birçok sosyoloğun ortak tanımlamasında değerler, *bireylerin buldukları topluma ahlaksal olarak bağlı olmalarıdır*. Yine işlevselcilere göre değerler, *belirli toplumsal yapıların ve toplumsal yapıda geçerli olan davranış türlerinin varlığını ve önemini meşrulaştıran inançlardır* (Ruth-Alison, 2012: 43-52; Bottomore&Nisbet, 2002: 555-595; Marshall, 1999: 363-366).

Auguste Comte, Herbert Spencer, Vilfredo Pareto ve Emile Durkheim işlevselciliğin klasik düşünürleridir. A. Comte (1798-1857) toplumdaki *sosyal statikler (düzen)* ve *sosyal dinamiklerle (ilerleme)* ilgilenmiştir. Sosyal statik, sosyal düzenin farklı parçalarının aksiyon ve reaksiyon yasalarının incelenmesidir. Sosyal dinamik ise, toplumdaki gelişmeyi, evrimi, kısacası ilerleme yasalarını inceler (Kızılcelik-II, 1994: 45). E. Durkheim'in en önemli işlevselci fikri, *bütünleşme* bireylerin toplumsal düzene katılma süreçleridir; *bütünleşme* veya *toplumsal dayanışma*, toplumsal dengeyi sürdürmek içindir. Toplumu canlı bir organizmaya benzeten Durkheim, *tıpkı bedenin her uzvunun birbirinin ve bir bütün olarak bedenin çalışmasını sağlaması gibi, toplumun organik bir bütün olarak görüldüğü, bütünüün bir parçasının birbirinin devamını sağladığı organik analogidir* (Marshall, 1999: 363). Durkheim'e göre toplumsal evrim, kabile topluluklarının mekanik dayanışmasından, organik dayanışmaya doğru hareketidir. Bu yönüyle ilkel toplulukların en büyük özelliği, *aynı toplumun ortalama vatandaşının ortak olan inanç ve duyguların tümü anlamına gelen ortak vicdandır* (Ruth-Alison, 2012: 44-45; Aron, 2000: 255-264). Hem Durkheim hem de Comte toplumdan hareketle işlevsel değer tipolojisinin klasik yaklaşımlarına sahiptirler. Durkheim'e göre *toplumsal gerçeklik*, kendi başına bir varlığı olup, bireylerinin görüntülerinden bağımsız, belirli bir toplumun tümünde genel olandır. İnanç, ahlak, moda, adetler toplumsal

gerçekliğin örnekleridir. Bu gerçekliklerin işlevini ise, *toplumsal organizmanın genel gereksinimi* olarak ifade etmektedirler (Ruth-Alison, 2012: 48; Tiryakian, 2002: 230). Yorumlanan perspektife göre sosyolojinin ilk çalışmalarından Durkheim'in *Dinsel Hayatın İlk Şekilleri* çalışması en temelde bir değer çalışmasıdır. Bu çalışma, *mahiyet değer* anlayışından *işlevsel* değer anlayışına değişimin sonucu olup geriye dönük tarihi bir okuma ama döneminin algısını meşrulaştıran bir çalışma olarak düşünülebilir. Örneğin din Durkheim'e göre *ortak değerlerin gelişmesinde özellikle etkin ve böylece, çok iyi bir bütünleştirme kaynağıdır* (Aron, 2000: 276-288; Ruth-Alison, 2012: 52-53).

Bireysel-özel-antipozitivist işlevsel değer anlayışı ise, toplumsal-nesnel-pozitivist-işlevsel değer anlayışının tam karşısında toplum yerine bireyi koymuştur. Bu dönüşüm bireyin merkeze alındığı bir süreci başlatmış olup anlayıcı sosyolojik bakışın, sosyoloji konularındaki hakimiyet sürecini başlatmıştır. Bu anlamda Max Weber önemli bir sosyolog olup değer anlayışını, bireyin öznel dünyasındaki değerın önemi ve bu değersel bakışa rağmen nesnel bilimin mümkünlüğü üzerine oturtmuştur. Weber'in değeri bireyin öznel dünyasıyla bağlantılı ele alması onun eylem kavramına verdiği anlamdan kaynaklanmaktadır. O'na göre eylem (action), *insan davranışı, davranışta bulunan ona bir öznel anlam atfettiği zaman veya müddetçe eylem olarak kabul edilebilir*. (Çiftçi, 2003: 71). Bilinçli yapılarıdır ve insanın öznel anlam atfetmesi eylemi tanımlayan temel parametredir. Yine Weber'in sosyal yapıyı bireysel davranışlara dokunan ilişkiler temelinde oturtması ve sosyal eylem tipolojilerini; *geleneksel eylemler, duygusal eylemler, bir değere yönelmiş akılcı eylemler ve amaca yönelmiş akılcı eylemlere* diye ayırması, öznel anlamda eylem anlayışıyla bütünleşmektedir (Kızılcılık-I, 1994: 255).

Weber'in işlevsel değer teorisi bireysel-özel-antipozitivist işlevsel değer anlayışının bir sonucudur. Bununla birlikte Weber'in sosyal bilimler metodolojisi bağlamında değer probleminde yaklaşımı, değerler alanı ile bilim alanının birbirinden ayrılması ve araştırma sürecinin nesnel olması gerektiği şeklinde iki temel önerme ile özetlenebilir. Çünkü Weber, tarihi süreçle bilim'i Batının serüveniyle açıklayarak onu Batı kültürünün bir ürünü olarak ele alır ve Batı kültürünün rasyonelleştirme yönünü de dar epistemolojik/bilimsel anlamının üstünde, kültürleri belirleyen bir bütüncül bir motif olarak değerlendirir. Rasyonelleştirme ise düşünce düzeyinde ampirik olanı, her tür ahlaksal, değersel, politik inanç ve değerlerden bağımsız bir bakış açısı altında görme eğilimini beraberinde getirmiştir. Bu anlamda bir değer sistemi, bir ideoloji, bir din, hiç olmazsa mantıksal kuruluşu bakımından bir rasyonellik taşır ve dünyayı bilimin öncüllerinden farklı hatta karşıt da olsa rasyonelleştirir. Temel paradigmatik farklılaşmada dünya, değer ve ideolojik merkezli öncülde bir kosmos, bir *büyük* dünyasıyken bilimsel rasyonelleştirmede dünya *kosmos, büyük dünyası* değil bir *olgudur* (Özlem, 1990: 58-60) Her türlü değer anlayışının bilimsel sürece sokulmasının yanlış olduğunu düşünen Weber, sosyolojinin nesnel olması gerektiğini aksi takdirde sosyolojinin nesnel bir bilim olamayacağını düşünmektedir (Korkmaz, 2013: 55-56; Ringer: 2006).

Sosyoloji araştırmalarında değer çalışmaları daha çok Talcott Parsons ve meslektaşlarının 1950–1965 dönemindeki; *The Structure of Social Action* (1937) ve onu

izleyen *The Social System* (1951), *Toward a General Theory of Action* (1951), *Working Papers in the Theory of Action* (1953) gibi eserleriyle önem kazanır. Parsons'un hem bireysel hem de toplumsal merkezli değer anlayışını bir potada eriterek *işlevsel değer tipolojisinin* sosyolojide temel konuma yükselmesine neden olmuştur. Bu anlamda değer sosyolojisini Parsons öncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılmasının bir abartı sayılmayacağını belirten Korkmaz, Parsons'ın öncesindeki kaynak ve katkıları bir tarafa bırakarak, kendi – işlevsel – değer teorisini inşa ettiğini, *Structure*'ın yayınlanmasından sonra, *değerlerin toplumsal yaşamın hakim faktörü olabileceği fikri*, Amerikan sosyolojisinde çok önemli bir etkinlik kazandığını ifade etmiştir (Korkmaz, 203: 57-58).

Parsons ve arkadaşları *işlevsel değer ideal tipleştirmeye* önemli katkılar sağlayarak değer kavramını sosyolojinin başat konusu haline getirmişlerdir. Bu katkıların başında Kluckhohn *sistemik değer tanımı* gelmekte olup duygusal (desirable), bilişsel (conception) ve gayret (selection) ifade eden öğelerin tümünü kapsayan bir yaklaşımla değer tanımı yapmıştır. O'na göre bir değer, *bir bireyin özgün ya da bir grubun karakteristik özelliğini, açık veya örtülü olarak belirten, eylemin mevcut biçim, sonuç, araç ve amaçlarının seçimini etkileyen arzu edilen bir kavramdır* (1962 [1951]: 395). Parsons ve Shils'in *ortak değer tanımı*; ortak değer olmadan adete sosyal hayat olmaz (Parsons & Shils, 1962: 165 ve *değer yönelimli tercihlerin tutarlılığı; değer-yönelimleri* hem bireylerle hem de sosyal sistemle uyum içindedir (Parsons & Shils, 1962: 79) gibi tanımları değer anlayışlarına ilişkin geliştirdikleri değerlerin doğasına birer öncül niteliğindedir. *Değer-yönelimleri* kavramsallaştırması, aktörün yöneliminin çeşitli veçhelerine işaret eder; aktörün seçim yapmasını olanaklı kılan ya da gerektiren her rastlantısal durumda aktörün yönelimi, onu belirli seçim normlarını, standartlarını, ölçütlerini gözetmeye iter. Bireyin seçiminden değer yönelimleri belirli normlara yönelmeye sevk eder (Parsons & Shils, 2009: 53). Daha teorik bir temellendirme anlamında değerler, toplumun olmazsa olmazları şeklinde somutlaştırılıp sistemik ve hiyerarşik olarak organize edilmekte, sınırlı bir değişkenliğe sahip oldukları ve ideal durumda tamamen uyumlu sosyal eylemler üretebildikleri düşünülmektedir. Değerler ve normlar arasındaki ayırım ile beraber, değerlerin duruma özgü ve fonksiyona özgü olmayıp normlardan daha evrensel ve genel bir karaktere sahip olduğunu belirten Parsons'a göre, değerler, normları ve normlar davranışı “kontrol” etmektedir (Parsons, 1961: 43, 44; Özbolat, 2012: 154).

Parsons kuramının merkezine *sistem* kavramını oturtur. Toplumların varlığı ve uyumunu *genel eylem kuramı* olarak; *kültürel sistem, toplumsal sistem, kişilik sistemi* ve bir sistem olarak *davranışsal organizma* kategorilerine ayırmaktadır. Kültürel sistemde temel argümanlar *anlam* ve *simgesel sistem*dir. Kültürel gelenekler, inançlar, diller ve yerel değerler simgesel sistem örnekleridir. Parsons'ın bakışı *paylaşılan değerler* üzerine yoğunlaşmakta ve bunu da *toplumsallaşma* kavramıyla açıklamakta; *toplumsal denetimi* sürdürmek ve toplumu bir arada tutmak için çok güçlü bir bütünleştirici baskı (force) aracı anlamında *değer-toplumsallaşma* ilişkisinden bahsetmektedir (Ruth-Alison, 2012: 55; Kızılcılık-I, 1994: 438-440).

Toplumsal sistem'in temel birimi *rol etkileşimidir*. Parsons toplumsal sistemi açıklarken kullandığı kavramlar: aktörler, rol, rol-beklentileri, etkileşim, çevre,

ödüllemenin optimizasyonu, çevre ve kültürdür (Kızılcılık-I, 1994: 436) O'na göre, toplumsal sistem, belli bir çevrede bağımsız aktörlerden oluşur; bu aktörler *en yüksek tatmin olma eğilimi ile güdülenmiş olup, kültürel olarak yapılanmış olan ve paylaşılan simgeler sistemi tarafından tanımlanmış esaslara göre, içinde buldukları durumla ve birbirleri ile etkileşir*. Parsons'un yaklaşımında değer-birey-toplum ilişkisinin en bariz bir şekilde ele alındığı sistem dördüncü sistem olan *davranışsal organizmadır*. Burada *insan*, kişilik sisteminde hem de davranışsal organizmada temel birimdir. Bütün bu sistemlerin birbirleri ile bağlantısını *toplumsallaştırma* sağlamaktadır. Parsons'a göre insanlar içinde yaşadığı toplumun değerlerini içselleştirmektedir; yani, *toplum içindeki diğer aktörlerinden, kendilerinden ne beklediklerini öğrenerek kültür sisteminin toplumsal değerlerini kendi değerleri yapmaktadırlar. Rol beklentiler ve normatif beklentiler yoluyla birey, toplumun tam üyesi haline gelmektedir* (Parsons & Shils, 2009: 53-60; Ruth-Alison, 2012: 55-57; Parsons'un uyum, birliktelik, normlar ve değerler arasındaki etkileşimi için bkz. Kızılcılık-I, 1994: 449).

Parsons, Weber'in Protestan ahlak ve kapitalizmin ruhunu birbiri ile ilişkilendiren tezini bir model olarak kullanarak değer kaynaşmalarının sonucunun, toplumun bütününe verimli ve sürekli yaşama yeteneği veren bir değer sistemi olduğunu savunmuştur. Bu çerçevede değeri, değer genelleşmesine doğru tarihi, doğal bir kültürel yönelim olarak görür. Değerlerin genelleşmesi, toplumun alt grupları içinde yaygınlaşması; bu yaygınlaşma sonucunda ise, herkes ve her zaman için genel geçer bir hal almasıdır. Parsons, davranışsal organizma ve değer genelleşmesi şeklindeki toplumsal evrim teorisine işlevselci değer teorisini tamamlamış ve geliştirdiği nedensel değişken kanununu doğadan kültüre, güdüler, arzular ve kişilerarası rekabetten değerlere taşımıştır. Parsons'ın işlevsel değer teorisine *aşırı teorik, tündengelimci ve soyut* olduğu yönünde üç temel eleştiri yöneltilmişti (Spates, 1983: 27-49). Bu eleştiriler sonucunda değer tartışması davranışçı ve çatışmacı teoriler üzerinden yeni boyutlar kazanarak ele alınmıştır.

Diğer taraftan sosyoloji literatüründe işlevselci değer teorisi, toplumda oynadığı meşrulaştırma işlevinden hareketle de analiz edilmiştir. İşlevselci değer teorisi, en yalın izahla toplumu bir arada tutmak için değerlerin önemini vurgularken Marksist bakışın kuramsal temeli çatışmacı yaklaşım, değerleri yine işlevselci ama çatışmayı besleyen veya çatışmayı meşrulaştıran bir unsur olarak görmektedir. Ruth ve Alison'un temellendirmesiyle, toplumsal ilişkiyi işlevselci düşününlerin aksine çatışma kuramıyla açıklayan ve toplumu sınıf mücadelesi olarak gören düşünürler, *toplulukların güç elde etmek için birbirleri ile mücadele ettikleri ve çatışmanın denetim altına alınmasını bir topluluğun geçici süre için rakiplerini bastıracağı bir arena görürler*. Bu kuramın önemli üç kabulü vardır. Birincisi, *insanların istedikleri, elde etmeye çalıştıkları, ancak toplum tarafından belirlenmemiş olan, ama insanların hepsinde ortak bazı çıkarları sahip olduklarıdır*. İkincisi, *toplumsal ilişkilerin çekirdeği olarak güç'e verilen ağırlıktır. Bu kurmacılar her zaman, güç'ü sadece az bulunur ve eşitsizce bölünmüş; dolayısıyla da çatışmanın kaynağı olarak değil, esas itibarıyla zorlayıcı olarak da görürler*. Üçüncüsü ise, *değerlerin ve düşüncelerin bütün toplumun kimliğini ve hedeflerini belirleyen*

araçlar olmaktan çok, farklı toplulukların kendi araçlarını gerçekleştirmek üzere kullandıkları silahlar olarak görürler. Bu düşüncenin entelektüel köklerinde Marx ve Weber vardır. Özellikle iki noktadan hareketle bu iki düşünürün ortak hareket noktası analiz edilmektedir; birincisi, toplumsal mevkilerin, bu yeri işgal edenlere güç sağlaması; ikincisi ise, toplumsal konumların meşrulaştırılmasında veya önemini kaybetmesinde düşünce ve fikirlerin rolleri. (Ruth-Alison, 2012: 107-110; Marshall, 1999: 241-242).

Güç, mevki ve meşruluk tartışmalarında Karl Marx, en başta insanların tabiatlarına ve önceden belirlenmiş çıkar duygularına sahip olduklarına inanmaktadır. Yine Marx, tarihsel ve çağdaş toplumu, farklı toplumsal kümeler arasındaki çatışmalar açısından inceler. Üçüncü olarak ideoloji ve fikirleri yapısı ile bunları geliştirip yayanların çıkarları arasındaki bağlantıyı vurgular. İnsan, sınıf, çatışmanın ideolojik temelleri gibi kavramlarla bu konuyu tartışmakta ve özellikle din'i insanların eşit muamele görecekları ve sözde gelecek daha iyi bir dünyaya dikkati yoğunlaştırarak huzursuzluğu sükunete kavuşturan, kitlelerin uyuşturucusu olarak görür. (Aron, 2000: 121-122; Ruth-Alison, 2012: 133-34). Marks'ın güç-meşrulaştırım işlevsel değer teorisi üzerinden hareketle Myrdal, *An American Dilemma* adlı eserinde Amerika'daki suçların ve ırkların eşitsizliğinin sebebi olarak değeri görür (Myrdal: 1944: xlvii, 1, 75). Yine Riesman, *Yalnızlaşmış Kalabalık* adlı eserinde değişen Amerikan karakterinin analizini yaparken nüfus-değer ilişkisi kurar ve nüfusun azalmasının sebebine değerleri yerleştirir. Her iki yazar da çatışmacı kuramı temel alırlar ve değerleri işlevlerinden hareketle kritik ederler. Riesman, kişilik ve toplum tipleri arasındaki değer farklılıkları ve çatışmalarına da değindiği eserinde, nüfus büyüklüğü ve artışından hareketle toplumu *geleneksel-yönelimli* ve *öteki-yönelimli* olmak üzere ikiye ayırır. *Geleneksel-yönelimli* (Riesman, 1989: 3-28) kişilik ve toplum tipi, nüfus büyüklüğü ve artış hızı yüksek, sıkı bir değerler ağı ile örülmüş toplumları temsil ederken, *öteki-yönelimli* kişilik ve toplum tipi ise, üretim toplumundan tüketim toplumuna, kıtlıktan bolluğa geçişle birlikte Amerika'nın büyük kentlerindeki yeni orta sınıfın *geleneksel-yönelimsizlik*'ten uzaklaşarak dini değerlerin zayıflayıp rasyonellik ve bireyciliğin öne çıktığı toplumu simgelemektedir (Riesman, 1989: 141-142). Değeri çatışmacı kuramdan hareketle analiz etmeye çalışmak, işlevsel değer teorisinin kültürel kökenlere indirgeyen yaklaşımdan uzak, meta-anlatıya mesafeli durmayı zorunlu kılmaktadır. Ama en nihayetinde işlevi üzerinden bir değer kavramsallaştırması yaptıkları unutulmamalıdır (Korkmaz, 2013: 60).

Sosyoloji ve değer ilişkisi başlığı özelinde ana hatlarıyla ele alınmaya çalışılan bu bölümde değer, işlevi üzerinde bir ideal tip olarak kavramsallaştırılmış ve sosyoloji tarihindeki serüveninden bahsedilmiştir. Felsefi literatürdeki mahiyet değer teorisine karşılık sosyoloji literatürünün kavramsal adlandırılması işlevsel değer teorisi olarak belirlenmiştir. Pirsig'in romanlarındaki felsefi mahiyet değer sorgulamasındaki eleştirilerin klasik sosyolojik işlevsel değer yaklaşımı üzerinde geliştirilmeye ve sorgulanmasına alt yapı niteliğindeki bu başlık, özet halinde verilmek zorunda kalmıştır. Bu literatür taramasına göre değer kavramının her bir başlığı ve teferruatından hareketle Pirsig'in romanlarını ele almaktansa sosyolojik bakışta değer kavramının ön plan çıktığı işlevselci ideal tipin kökenlerine, bireysel ve toplumsal sonuçlarına ilişkin

getirdiği eleştiriler analiz edilmiştir. Disipliner karşılaştırmanın zorluğu dikkate alınarak çalışmanın uygulaması, Pirsig'in değer parçalanmasına *nitelik* kavramı özelinden getirdiği eleştiriler ve değer muğlaklığının yol açtığı kültürel işlevselliğe karşı deneyimsel değer vurgulamasıyla sınırlandırılmıştır.

III. Pirsig'in Eserlerinde Değer Parçalanmasına Nitelikli Çözüm: Özne-Nesne Ayrımının Analizi

Pirsig, *Zen ve Motosiklet Bakım Sanatı* adlı ilk eserinde bir adamın oğlu ve iki arkadaşıyla birlikte yaptığı uzun bir motosiklet yolculuğunu anlatır. Platon'un bilinen metinleri içinde ilginç ve karanlık bir karakteri temsil eden Phaedrus, romanlarda arka planda asıl hikayesi anlatılan ana karakterin öteki benidir (Plato, 2002). Bu romanın devamı niteliğinde sayılan *Lila* ise, filozof-yazar Phaedrus, yelkenli teknesiyle Amerika kıyılarında ilerlerken Kızılderili ayinlerden Hint felsefesine, Viktoryen ve Püriten ahlak anlayışına kadar uzanarak kaynağa doğru bir yolculuğa çıkar. Pirsig, romanlarında değerlerin yeniden değerlendirilmesi bağlamında epistemolojik, ontolojik, etik ve estetik meseleleri yeniden ele alır; teknoloji, eğitim, evrim gibi düşünce tarihin ve tarihsel pratiklerin problemlerini ortaya çıkarmaya çalışır. Romanlarında bahsettiği bütün konuları ele almak ve bunun tartışıldığı toplumsal zemini etraflıca analiz etmek, çalışmanın sınırlarını zorlayacağı aşikardır. Pirsig, romanlarında bilim, teknoloji, eğitim, delilik vb. meseleleri yeniden ele alırken sorunların temelinde değere yüklenen anlam ve onun da temelinde özne-nesne uzlaşmaz ayrılığını görmektedir. O'na göre bir yanda insan bir yanda nesne gibi ayrımlar, akıl anlayışındaki genetik bozukluktur. Bu bağlamda klasik sosyolojik bakışın işlevsel değer teorisi de en temel özne-nesne ayrımına dayanmaktadır. Pirsig'in değer eleştirisinin temelini oturttuğu özne-nesne ayrımı, hem sosyolojik çalışmaların hem de bireysel ve toplumsal sorunların çözümünde geliştirilen yöntemlerin de temelidir.

Pirsig, değer tartışmalarında önemli bir başlık olarak öznellik ve nesnellik ele alır ve bunun tarihsel sorgulanmasını yapar. Bu tartışmayı gerçeklik kavramından hareketle görünen-görünmeyen varlıklar üzerinden her şeyi saklı biçimlerine dayanılarak kavranması gerektiğini ifade eder ve insan anlayışını, klasik ve romantik anlayış olmak üzere ikiye ayırır. Bu ayrım nihai hakikat açısından değerlendirmemekle birlikte saklı biçimleri dünyasını bulmak için önemli görülüp kastedilen manalar şu şekildedir: *Klasik anlayış*, dünyayı saklı biçimin kendisi olarak görürken, *Romantik anlayış*, o anki görünüşüyle görür. Romantik tarz esinsel, düşsel, yaratıcı, sezgisel olup duygular olgulardan önce gelir. Klasik tarz ise, tersine akli ve yasaları izler ki bunlar da düşünce ve davranışların saklı biçimleridir (2015: 68). Klasik ve romantik sınır, nesneyi bir motosikleti o anki görünüşüyle görmekle bir tamircinin gördüğü gibi saklı biçimlere dayanarak görmesi arasında yatmaktadır. Bu yaklaşımların estetiğe yansımaları da aynı şekilde bir nesnenin klasik güzellik saklı biçimin denetlenmesi açısından neler yapabileceğindedir; yani nasıl görüldüğünde değil ne anlama geldiğindedir (2015: 92). Maddenin bireyde oluşturduğu algıdan, hissettirdiği estetikten ziyade hassas ve mekanik ölçümlerin esas alındığı klasik anlayışta kavramlar, her zaman bileşenler ve işlevlerine;

yine onun altında şekillenen başkaca bilimsel hiyerarşilere bölünür ki; antikçağdan beri tüm Batı bilginin temelini bu hiyerarşik yaklaşım şekillendirmiştir. (2015: 93). Pirsig'in klasik anlayış üzerinden geliştirdiği analiz, sosyolojide bilimsel bilginin temele alındığı pozitivist yaklaşıma denk gelmekte. Bu bağlamda felsefi ve sosyolojik bir hareket olarak pozitivism, bilimin her türlü bilginin temeli olduğuna inanmayı, toplum teorisinde istatistiki analizlerin kullanılmasını, toplumsal fenomenler için nedensel açıklamalar aranmasını ve tarihsel değişimin ya da insan doğasının temel yasalarını çıkarmayı kapsayan farklı anlamları içermektedir. Kökleri Grek felsefesine ve Aydınlanmaya dayanan pozitivist paradigmanda değerlerle bilimsel bilgi arasında kalın duvarlar örülürken Pirsig'in klasik anlayışının altında şekillenen bileşenler ve işlevler, bilimsel yöntem olarak sosyolojik çalışmalarda hem doğa bilimleri hem de sosyal bilimleri bir mantığa indirgemıştır (Özlem, 1998: 10; Arslan, 2007: 112; Taş, 2011: 56-57). Doğa bilimlerinin sosyolojik çalışmalara bir yöntem olarak sunulması, Romantik anlayışın terk edilip Klasik anlayışın sosyolojik çalışmalarda daha etkin kullanılmasıyla mümkün olabilmektedir. Pirsig'in temel eleştirisi, özne nesne ayrımı temelinde bilimi, bilgi dünyasının bütünü görmek gibi bir inanca indirmek ve bunun da tek gerçeklik olarak algılanmasıdır (2015: 114).

Pirsig'in özne-nesne problematiği karşısında kendi yöntemsel yaklaşımını, nitelik kavramına yüklediği anlam belirlemektedir. Tanımla ilgili sorunlu alanları belirtmekle birlikte yaptığı tanım şudur: *Nitelik, düşüncenin ve anlatımın, düşünce dışı bir süreçle tanınan özelliğidir. Tanımlar katı ve formel düşüncenin ürünleri olduğundan, nitelik tanımlanamaz.* Nitelik tıpkı bütünlük, canlılık, yetkinlik, tutumluluk, duyarlılık, açıklık, vurgu, acıcılık, gerilim, parlaklık, oranlılık, derinlik, ve bunun gibi tanımlanamazsa da bilinebilmektedir. Tanımlanamasa da var olduğunun nasıl bilindiği sorusunu *gerçekçilik* felsefe okuluna ait eski bir yanıtta hareketle cevaplar: *bir şey, dünya eğer onsuz normal işlevini yapamıyorsa vardır.* Tanımlansa da tanımlanmasa da, *Nitelik* olmayınca dünyanın işlevinin anormal olacağı kanıtlanıyorsa *Niteliğin* de var olduğu kanıtlanmış olur. Örneğin sanatta iyi ile kötü birbirinden ayrılamıyorsa bunlar yok olur. Yine hayatta insanın eylemleri ve yiyecekleri anlamsızlaşacaktır. Dünya onsuz yaşamaya değmez (değmez sözcüğü de bir Nitelik terimdir) oluyordu. Daha doğrusu yaşam hiçbir değer ve amaç olmaksızın yaşanacaktı. (2015: 188-197). Pirsig, niteliksizliği dünyanın veya varlığın kendisine değil ona ilişkin yaklaşımda düşünür ve bunun da temel olanın salt akıl olmayıp entelektüel bir şey olduğunu ifade eder. Niteliksiz dünya, *her şeyi bir arada tutan inançsal yaklaşım* olup yasalara –mantığa- göre işlediği ve insanın ilerlemesinin esasına bu akıl yasalarının keşfedilmesi ve bunların, insanın *kendi isteklerinin doyurulması yönünde uygulanması* şeklindeki varsayımsal görüştür. Bu anlayışın kavramsallaştırmasını *niteliksizliklikten ziyade hamahlalık* olarak yapar. *Hamahlalık*, niteliğin analiz edilebilmesi için ilgiyi niteliğe değil analize çekmeyi hedefleyen bir düşünce alışkanlıkları olup *niteliği, entelektüel yönden tanımlanmadıkça, yani parça parça edilip sözcüklere dökülmedikçe anlayamamak* denilebilir (2015: 199). Dünyayı özne-nesne, klasik-romantik gibi parçalara ayırmak; yine dünyayı değerden uzak bilimsel yaklaşımla ele almak, hamahlık bir okuma biçimidir.

Pirsig, bu noktada iki itirazdan, öncülden hareketle bütün problemlere karşı geliştirebileceği *Nitelik* tanımına ulaşmaya çalışır. Eğer *Nitelik nesnede varsa, bilimsel araçlar neden onu saptayamadığını açıklamak zorundadır*. Diğer taraftan eğer *Nitelik yalnızca gözlemcide bulunan öznel bir şeye Nitelik hoşlanılan her hangi bir şey için kullandığınız hayali isimden başka bir şey değildir* (2015:209). Bu iki öncülü bir dilemmeye benzeten Pirsig, onlardan herhangi birine taraf olmadan üçünü bir yol bulabilmenin imkanını sorgular. Onun üzerinde konuştuğu *Nitelik*, *klasik Nitelik* ya da *romantik Nitelik* olmayıp bu ikisinin ötesinde; yine *öznel* ya da *nesnel* olmayıp bu ikisinin de ötesinde; yani Batı düşünce tarihinde o güne değin izlenmemiş bir yol tutarak *Niteliği*, ne düşüncenin ne de maddenin bir parçası değil o ikisinden de ayrı, üçüncü bir *kendilik* olarak tanımlamıştır (2015:216). Daha sonra *Niteliğin* nesnellığe ve öznelliğe kapı aralayan yorumlarının getirebileceği sıkıntıyı göz önünden bulundurarak *Niteliği*, özneyle ya da nesneyle, bağımsız olarak ilişkili olamayacağını, yalnızca bu ikisinin birbiriyle olan ilişkisinde bulunabileceğini düşünür ve onu *bir şey değil bir olay olarak tanımlar*. Bir diğer ifadeyle *Nitelik, öznenin, nesnenin farkına vardığı bir olaydır*. *Nitelik* güneşi, insanın var oluşunun özne ve nesnelere çevresinde dönmez. Onları yalnızca edilgin bir tarzda aydınlatmaz. Onlara hiçbir biçimde tabi değildir. O, onları yaratmıştır. Onlar ona tabidir (2015: 219). Dünyanın nitelik, düşünce ve maddeden oluşan bir üçlü olarak ele alınmasının gündelik yaşamı daha da kolay kılacağını, bu niteliği en kolay görebilenlerin küçük çocuklar, eğitilmemiş kişiler ve kültürel olanaklardan yoksun kalmış kişiler olduğunu belirten Pirsig, her şeyi kategorileştirip anlamaya çalışan hamahlılığın ise bu yüzden entelektüellere özgü bir hastalık olduğunu ifade eder. Pozitivist bilim anlayışının değeri bilimin dışında gören ve onu sosyolojik olarak işleve indirgeyip *işlevselci değer* kavramsallaştırmasıyla insanın-dünyanın tarihsel sürecini kurgulayan anlayışa karşı çıkışlar olarak okunabilen bu yaklaşıma göre özne ve nesne gibi ayrımlar *Nitelikten* yoksun hamahlılığın yansımasıdır (2015: 225).

Pirsig'in öğretilerine göre *Nitelik*, gerçekliğin bir parçası değil, tümüydü. Burada temel bir soruyla karşılaşmakta: neden herkes *Niteliği* farklı görüyor? Cevap olarak ise *niteliğin biçimi ve formu yoktur, tanımlanamaz. Biçimleri ve formu görmek onları düşünselleştirmektir. Nitelik her türlü biçim ve formdan bağımsızdır. Niteliğe verdiğimiz isimler, biçimler ve formlar Niteliğe sadece kısmen bağlıdır; kısmen de, belleğimizde biriktirdiğimiz önsel imgelere bağlıdır*. (2015: 227-28). Teoizmin kurucusu kabul edilen Lao Tse'nin *Tao te Ching* adlı 2400 yıllık eserinde nitelik ile ilgili kısımları eserine alan Pirsig, Din, Sanat ve Bilim'i birleştirmenin akılcı bir temelini *Nitelik Buda'dır* sözünde anlaşmış olmalarına ve bu anlaşmanın yansıması olan *Niteliğin* farklı türlere değil de yalnızca bir tek olduğuna indirgenebilmesine bağlamaktadır. Pirsig, *bilimin ve onun ürünü olan teknolojinin değer yüklü, yani nitelik yüklü olmadığı yargısından kurtulmanın* gerekliliğini bu nitelik anlayışı üzerine kurgular (2015: 234-25). Bilimin bir yöntem sorunu olduğunu ve bu yöntem sorununda da gerçekliği, nesnel ve öznel, klasik ve romantik olarak bölmekten kaynaklandığını ileri süren Pirsig, dünyaya salt nesnel olarak bakmanın geleneksel akılcılığının *nesnellikte*, yani gerçeği özne ve nesne olarak bölen bir doktrinden direktmesinde görmektedir.

Nitelik temelinde bütüncül bir denkleme ulaşmak adına bilimsel bilgiyi bir tren metaforuyla açıklayan Pirsig, treni bilgi olarak adlandırıp onu da iki parçaya ayırır: *Klasik Bilgi* ve *Romantik Bilgi*. *Klasik Bilgi*, lokomotif ve yük vagonlarının; onların içindekilerin tümü. Trene statik ve amaçsız bakmanın; yine bir bütün halinden değil de parçalara bölerek bakmanın bir yansıması olarak Romantik Bilgi hiçbir yerde bulunmaz. Bu çerçevede Romantik Nitelik trenin herhangi bir parçası değildir. O trenin ön kenarıdır. Gerçek bilgi treni durdurabilecek ve parçalara ayrılacak bir varlık değildir. O hep bir yerlere Nitelik denen ray üzerinde gider. Lokomotif ve bütün vagonlar Nitelik rayının üzerinden başka bir yere gidemez ve Romantik Nitelik, lokomotifin ön kenarı, onları ray boyunca götürür. Bu çerçevede *Romantik gerçeklik*, deneyimin keskin kenarı, o bilgi treninin tüm treni ray üzerinde tutan, ön kenarıdır. *Geleneksel bilgi*, o ön kenarın bulunduğu yerlere ilişkin kolektif bellektir. Ön kenarda özne ve nesne yoktur, yalnızca ilerde Nitelik rayı vardır ve bu Niteliği gerektiğinde yorumlama, onaylama olanağınız yoksa tüm trenin nereye gideceğini bilmesi olanaksızdır. *Ön kenar kesinlikle tüm hareketin olduğu yerdir. Ön kenar, geleceğin sonsuz olasılıklarının tümünü içerir. O, geçmişin tüm tarihini içerir. Değeri gerçeğin öz kenarı olarak tanımlayan Pirsig, onu yapının ilgisiz yan dalı değil önceli olarak addeder. Yapıyı ortaya çıkaran şey düşünce öncesi bilinçtir. İnsanın yapılmış gerçekliği değer temelinde göre önseçime uğrar ve yapılmış gerçekliği anlayabilmek için onun çıktığı değer kaynağını anlamak gerekir (2015: 257-258). Yine bu nitelik anlayışıyla insan ve teknoloji ilişkisini eleştiren Pirsig'e göre, çirkinlik teknolojiyi üreten ya da kullanan insanlardan kaynaklanmayıp *teknolojiyi üreten insanlarla ürettikleri şeyler arasındaki ilişkide yatmakta* ki, bu ilişki teknolojiyi kullanan insanlarla, kullandıkları şeyler arasında da benzer bir ilişkiye yol açmaktadır. Saf Nitelik anında öznenin ve nesnenin olmayıp bu esnada bu ikisi özdeş olup tüm teknik dallarda, zanaatkarlığın temeli bu özdeşliktir. *Modern, ikici anlayışla kavranan teknolojiye bulunmayan da bu özdeşliktir (2015: 267-265). İnsanı yalnızlaştırmasından dolayı nesne suçlanmış ama Pirsig, asıl kötülüğü teknolojik nesnelere değil, teknolojinin insanları yalnızlık verici nesnellik tavırlar içinde soyutlama eğiliminde görmekte. Nesnellik, yani teknolojinin altında yatan şeylere ikici tarzda bakış; kötülüğün yaratıcısıdır (2015:327).**

Pirsig'in prosedürel ve varsayımsal özne-nesne ikiciliğinin bilim, teknoloji, eğitim, değer gibi konulardaki sorunların ele alınmış şekllinden kaynaklandığını düşünmektedir. Pozitivist ve anlayıcı sosyolojik ikiciliği de benzer sorunlar taşıyabilir. Pozitivist paradigmadaki sosyoloji, bir doğa bilimidir. Sosyolojinin konusu nesnelere aittir. Özne-nesne ayrımı ise ontolojik sayıltının bir uzantısı olarak kabul edilir. Bilgi tekabül yetçi, sosyolojik açıklama eşzamanlı nedensel açıklama, metodolojik kurgusu tümevarımcı, tekniği ise karşılaştırmalı deney tekniğidir (Akpolat, 2007: 66-69). Bilgi, teknoloji, tarih, din, değer gibi bütün konular pozitivist sosyolojik paradigmadaki *ikici* anlayışla ele alınmış ve işlevleri topluma atıfla teorileştirilmiştir. Diğer taraftan Weberle başlayan anlayıcı sosyolojik paradigmadaki değerler yine ikici bir yapıyla ele alınmış ve bireyin, kültürün, anlamının önemine binaen kavramsallaştırılmaya çalışılmıştır. Ama iki kavramsallaştırmanın bizzat kendisi ikici yaklaşımın yansıması olduğu, yine her iki yaklaşımda da değerler salt işlevlerine binaen ele alındığı unutulmamalıdır (bkz. Özlem, 1990; Taş, 2011; Çiftçi, 2003).

Pirsig, klasik sosyoloji tarihinde toplumsal hayatta var olan ve değişimle birlikte yeni çıkan problemlere ilişkin pozitivist tutumun değerlerle yaşadığı temel probleme genel kaniya bazı temel eleştiriler getirir. Bilim tapınağında birçok konuğun olduğunu ve bu konukların buraya gelmesinde farklı güdülerin olduğunu dile getiren Einstein'a atıfla, *günlük yaşamın acı veren kabalığından ve umutsuz kasvetinden, kendi değişken arzularının prangasından kaçmak gibi güdülerle insanların huzuru aradığını ve kozmosun saf tündengelimle kurulabilecek evrensel yasalara ulaşmaya çalıştığını ve bunu da sezgi, sempati gibi anlayışlarla ulaşabileceğini ifade etmiştir. Pirsig, sezgi ve sempatiyi bilimsel bilginin kaynağı olmasına karşı çıkılarak bilimsel bilgi doğadan gelir itirazına doğa yalnızca deney verilerini sağlar (2015:103-105) diyerek bilginin temelindeki insana ve o bilimsel bilgiyi doğuran insan unsuruna dikkat çekmiştir. Bilimsel değerleri yeniden gözden geçirme adına Pirsig, bazı bilimsel hakikatlerin yüzyıllar boyu sürmesini rastlantısal görmektedir. Bilimsel hakikat sonsuza dek geçerli dogma olmayıp mevcut hakikatlerin geçerlilik süresini onun yerini almak üzere sunulmuş olan hipotezlerin hacmi belirlemektedir: *ne denli çok hipotez olursa hakikatin yaşam süresi o ölçüde kısalmaktadır*. Bu çerçevede kozmos yaklaşımı, bilimsel olarak üretilmiş antibilim kaos'u yaratmakta; düşüncelerdeki ve değerlerdeki belirsizliğin baş yaratıcısının yine bilimin kendisi olmakta.(1/106-107).*

Pirsig, bilim değerlerle ilgili değildir, bilim yalnızca gerçek olgularla ilgilidir tarzındaki doktrine karşı kendi geliştirdiği nitelik değer teorisi üzerinden *bilim hangi değerlerle ilgili değildir* diye sorar? Bazı örnek ve sorularla bu konuyu birçok alana yaymaya çalışır. *Yerçekimi inorganik bir değer biçimidir. Bilim bununla ilgili değil midir? Gerçek, entelektüel bir değer biçimidir. Bilim bununla ilgili değil midir?... Pirsig, bilimin sosyal ahlak, sosyal değer gibi konularla ilgilenmeyişinin sebebi olan doktrin bilim toplumdan bağımsız olduğu, kendi başına bulunduğu, anasız-babasız doğduğu yolundaki Eski Yunanlılar inancına denk uzandığını söyler. Eski Yunanlıların gerçek, toplumsal inanıştan bağımsızdır anlayışı bilimin temeli olmuştur. Ama bilim toplumdan gerçekte ne kadar bağımsızdır? Eğer toplum bilimsel açıklamalar yapma işinin hiçbir yerinde yoksa o zaman bilimsel bir hipotez nereden geliyor? Yine gözlemciler tam anlamıyla nesnel ve yalnızca gözlemlediği şeyi kastediyorsa hipotezi nerede gözlemlemişler peki? (2005: 304-305). Pirsig'in bu temel eleştirileri epistemik cemaat bilgi ilişkisini andırır ki, kavramsal anlamda epistemik cemaat; bir bilme, bilgi, kavrama, anlama cemaatidir ve bilgiyi inşa eden, işleyen, geliştiren ve daha sonraki kuşaklara intikal ettiren, bilgiyi taşıyan insan topluluğu demektir (Arslan, 2007: 1). Aynı şekilde bilimsel bilgi de cemaatin ürünüdür. Bilimsel bilgi, epistemik cemaatin üyesi bilim adamları tarafından kolektif tarzda inşa edilen, işlenen ve bilimsel etiketiyle akredite edilerek gelecek kuşaklara aktarılan bilgidir (Taş, 2011: 36). Bilimi, antik Yunandan gelen değerden bağımsız bilgi üzerine oturtulmasının bir anlayış, bir inanç ve kabul olduğunu ifade eden Pirsig, bilimlerin değerden bağımsız şekillenmesine yönelik hipotezlerin imkansızlığı üzerinden sorgulamalarını şekillendirmektedir.*

IV. Değer Tanımlarının Muğlaklığı Söyleminin Yol Açtığı Kültürel İşlevselliğe Karşı Deneyimsel Değer Analizi

Sosyolojinin işlevsel değer teorisinin tarihsel sürecinde Parsons ve Shils'in editörlüğünde ortaya çıkartılan *Toward a General Theory of Action* (1962) adlı çalışma, değer kavramının tanımına ve değerlerin sosyolojik işlevine yönelik önemli bir kitaptır. Bu kitabın bir bölümünü kaleme alan Kluckhohn, değer ve toplum ilişkine yönelik kültürel temellendirmeler yaparak işlevsel değer teorisinin kuramsallığına hizmet etmiştir. Pirsig, Antropoloji bilimi üzerinden işlevselci değer teorisine *Değerler Tasarısı* yaklaşımıyla önemli katkılar sunan Clyde Kluckhohn'ın tanımlarının özne-nesne ikiciliğinden kaynaklandığını söyleyerek analiz yapar. İşlevselci değer teorisinin başında Kluckhohn *sistemik değer tanımı* gelmekte olup duygusal (desirable), bilişsel (conception) ve ayıklama (selection) ifade eden öğelerin tümünü kapsayan bir yaklaşımla değer tanımı yapmıştır. O'na göre bir değer, *bir bireyin özgün ya da bir grubun karakteristik özelliğini, açık veya örtülü olarak belirten, eylemin mevcut biçim, sonuç, araç ve amaçlarının seçimini etkileyen arzu edilen bir kavramdır* (Kluckhohn, 1962: 395). Kluckhohn'un kültür-değer ilişkisi üzerine geliştirdiği tanımlamalar onun değeri en nihayetinde işleve indirgemesinin maddi temellerini göstermektedir. Ona göre *kültürü tümüyle anlaşılır kılmanın temelini oluşturan tek şey değerlerdir, aslında tüm kültürlerin yapılanma biçimi öncelikle kültürlerin değerlerine dayanır*. Bu tanım birbiriyle ilişkisi aynı yer ve zamanda birlikte var olmaktan ibaret şeylerin bir araya gelmesinden oluşan anlamsız bir bütünlük olarak kültürü ve değeri birleştirmektedir. Ama daha sonra Kluckhohn, *Kültür: Kavramlara ve Tanımlara Eleştirel Bir Yaklaşım* adlı çalışmasında kültürü, gözlemlenebilir, tanımlanabilir ve karşılaştırılabilir doğa fenomenleri olarak görünen değerlerin ve değer sistemlerinin açık ve sistematik incelemesini de kapsaması gerektiğini söylemiştir. (Pirsig, 2005: 64). Kluckhohn değerlerin kötü tanımlanmış olduğunu ve birbiriyle çelişen bir sürü tanıma tabi olduğunu kabul ediyor, ama değerlerin sözel tanımlarının alan çalışması için gerekli olmadığını da öne sürüyordu. Herkesin değerleri istediği gibi tanımlayacağı *Değerler Tasarısı*'nda serbest olduğunu ifade ediyor ve bunu Amerika'nın Güneybatı bölgesinde birbirine komşu beş kültürü komşularının değerlendirmelerine dayanarak tanımlama yöntemiyle bu kültürlere ilişkin tanımlamalar yapıyordu. Pirsig, işlevselci değer teorisinin değerlerin muğlaklığı ve tanımlanamaması probleminin gerçek deneyime dayanarak yaklaşıldığında hiç muğlak olmadığını fakat onlar hakkındaki ifadelerin antropoloji vb. bilimler jargonuyla bütünleştirmeye çalışmaktan kaynaklandığını ifade eder. Örneğin, oy verme odasına giren bir seçmen bir değer yargısına varmaktadır. New York borsasının neresi muğlaktır? sorularıyla deneyimin önemli olduğunu ifade eder (2005: 66).

Pirsig, nitelik değer teorisi üzerinden geliştirilen bu deneyimin, bilginin tek kaynağının bilim olduğunu, gerçekte değer arasında kesin ayrımlar yapan, dini ve geleneksel metafiziği reddeden pozitivism'in de onaylayacağından bahseder. *Değerler, mantıksal pozitivism'in kendini sınırladığı deneyimin dışında kalmadığını* söyler. *Değerler bu deneyimin özüdür. Hatta değerler özne ve nesnelere daha ampiriktir.* Sıcak sobaya oturan her hangi bir kişi düşük nitelikli bir durumda olduğunu doğrular; yani durumunun *değeri* olumsuzdur. Bu bir deneyim olup değer kendisi bir

deneyimdir. Dolayısıyla da önceden tümüyle tahmin edilebilir. Onu doğrulamaya eğilimli herkes tarafından doğrulanabilir, yeniden üretilebilir. Ama *kültür, kör bir noktayı miras bırakarak olumsuzluğa yol açanın doğrudan soba olduğunu düşünmeyi öğretir*. Oysa öyle değildir. *Değer sobayla kültür arasındadır. Özneyle nesnenin arasında değer vardır*. Bu değer, daha sonra atfedilebileceği bir kişiden ya da nesneden daha çabuk ve dolaysız biçimde duyulur. Sobadan daha gerçektir (2005:71). Özne ve nesne algısı, içinde yaşanılan kültürler tarafından şekillendirilir ve ampiristlerin çoğu düşünceyle, otoriteyle, gelenekle ya da salt teorik mantık yürütmeye elde edilen bilgilerin geçerliliğini kabul etmezler. Oysa Pirsig'in nitelik değer teorisinde sanata, ahlaka ve hatta dinsel mistisizme ait değerlerin gerçekliğin doğrulanabilir olduğunu ve bunların geçmişte ampirik nedenlerle değil, metafizik nedenlerle dışlandığı kabul eder. Ona göre bu değerler, hiç ampirik değeri olmaya ve yalnızca bir varsayımdan müteşekkil *tüm evrenin öznelere nesnelere oluştuğu ve özne ya da nesne olarak sınıflanamayan bir şeyin gerçek olmadığı yolundaki metafizik varsayım yüzünden dışlanmışlardır*. Soba bir deneyimdir ve düşük değer önce gelir, soba, ısı ve acı gibi şeyleri içeren öznel düşünceler sonra gelir. *Değer, düşünceyi akla getiren gerçektir*. Değerin ontolojik temellendirmesi bağlamında Pirsig, fizikteki *başka şeylerden ayır edilemeyen bir şeyin var olmadığı şeklinde ilkesine* ikinci bir ilke ekler: *değeri olmayan bir şey başka şeylerden ayırt edilemez*. Sonunda bu ikisini birleştirerek, *değeri olmayan şey var olamaz* der (2005: 104-105).

Pirsig, dünyayı değerlerden müteşekkil olduğunu iddia eder ve bunu kültürlerin insana, maddeye, iyi ve kötü kavramlarına yükledikleri anlamlara göre statik ve dinamik değer teorisi olarak kavramsallaştırır. Örneğin bir kabile için iyi kavramı ekseninde *statik iyi*'yi her kültürün değişmez yasalarından, geleneklerinden ve bunların temelindeki değerlerinden türemiş kendine özgü yapı olarak tanımlar. Buna karşın her kültürün dışında, hiçbir kural sisteminin içinde olmayan, ama kültür değiştikçe hep yeniden keşfedilmesi gereken bir de *Dinamik iyi* vardır (2005: 119). Statik ve dinamik değerlerin birbirlerini tamamlayan boyutlarını ifade etmek anlamında geliştirilen teori şudur: *her yaşam statik nitelik biçimlerinin dinamik niteliğe doğru göçünden oluşur* (2005: 144). Gerek evrimsel vurguda gerekse de değişim konusunda dinamik değer o *anında* kararlardır. Pirsig, statik değer biçimlerini *inorganik biçimler, biyolojik biçimler, sosyal biçimler ve entelektüel biçimler* diye dört sisteme ayırır (2005: 154). Statik değer biçimi düzeylerinin birbirlerinden bağımsız doğası anlaşıldığında özne-nesne ayrımı üzerinden değerlerin muğlaklığının giderilmiş olacağını düşünür. Bu hiyerarşi sayesinde dünyanın değerden müteşekkil olduğunun anlamı orta çıkar ve bir bardak suyu bir arada tutan *değerlerle* bir ulusu bir arada tutan *değerin* aynı şey olmadığı ortaya çıkar. Örneğin bir bardak suyu bir arada tutan değer, değerlerin inorganik biçimidir. Bir ulusu bir arada tutan değer, değerlerin toplumsal biçimidir. Bu biçimler birbirinden farklıdır çünkü bunlar farklı evrim düzeyindedir. Bunların hepsinin tarihsel evrim süreci tarafından yaratılmış olmalarından başka hiçbir ortak yanları yoktur (2005: 158).

Sosyal statikler (düzen) ve *sosyal dinamiklerle (ilerleme)* şeklinde benzer kavramsallaştırmayı A. Comte da (1798-1857) yapmıştır. Sosyal statik, sosyal düzenin

farklı parçalarının aksiyon ve reaksiyon yasalarının incelenmesidir. Sosyal dinamik ise, toplumdaki gelişmeyi, evrimi, kısacası ilerleme yasalarını inceler (Kızılçelik-II, 1994: 45). Statik sosyolojik incelemesi, toplumsal sistemin farklı kısımlarının eylem ve tepki yasalarının araştırılmasından ibaret gören Comte, sistemin parçaları arasında *karşılıklı bağımlılık* bulunduğu kabulünü ifade etmiştir. Comte, toplumsal sistemin bütünü ile parçaları arasında uyumsuzluğu *patolojik* kavramıyla ifade ederken vurgusu *işlevsel denge* kavramını doğurmuştur (Ruth-Alison, 2012: 44-45). A. Comte'un buradaki temel yaklaşımını belirleyen biyolojideki anatomi ile fizyoloji arasındaki ayrımı kullanarak sosyolojinin yapıyı işlevden, dinamiği statikten, toplumsal düzeni toplumsal ilerlemeden ayırabileceğini savunmuş olmasıdır. Pirsig'in statik dinamik kavramsallaştırmasıyla Comte'un kavramsallaştırması arasında bazı farklılıklar vardır. Bunlardan birincisi Comte'un bu ayrımı özne-nesne ayrımının bir tezahürüken Pirsig'de bu ayrım hiyerarşik ve birbirinden bağımsız ayrımlardır. Comte'un ayrımı ilerlemeci bir perspektifin sonucunda değerden arınmışlığın dönüşümüken Pirsig'de bizzat değer dinamiklediği bir dönüşümdür. Bir diğer farklılık ise, Comte bu kavramları toplum üzerinden okurken Pirsig, daha alt kategorilerde varlığın bütününe teşmil etmektedir.

Pirsig, bu tasnifini düşünce-madde bilmecesinde tartışır ve geleneksel özne-nesne teorisinin bu dört biçimini ikiye bölerek gruba ayırarak kullanır: *madde, inorganik-biyolojik biçimler* *düşünce ise sosyal-entelektüel biçimler*dir. Ama bu tasnifi sorunun kaynağı gören Pirsig, özne-nesne teorisinin bu ayrımı yapmadaki zorunluluğunu da eklemektedir. Zira özne-nesne yapılanmasında her şey ya nesne ya da özne, ya madde ya da madde dışı olmak zorundadır. *Inorganik-biyolojik biçimler maddeden oluşmuştur ve bu yüzden nesnel*dir. *Sosyo-entelektüel biçimler maddeden oluşmamıştır ve bu nedenle bunlara öznel* denir. Oysa değeri merkeze alan nitelik değeri teorisinde dört grup statik biçim, düşünce ve madde diye ayrı bölümlere ayrılmaz. Maddeyi belirli inorganik değeri biçimlerine verilen ad olarak tanımlayan Pirsig, biyolojik-sosyal-entelektüel biçimlerin bu madde tarafından desteklendiğini fakat ondan bağımsız var olduğunu ifade eder. Biyolojik, sosyal ve entelektüel biçimleri yaratan ve dağıtan güç, değeri gücüdür (2005: 159). Bu biçimlerin hiyerarşik durumu; bilim, teknoloji, ahlak, kent üzerinden geliştirilen değeri tartışmalarının hepsine uygulanabilir. Ama burada örneğin bilimsel bir çalışmada statik ve dinamik niteliği aynı anda elde etmek gerektiğini unutmamak gerekiyor. Eğer çalışma yapacak bir kişi bilimsel bilginin temel olarak kullanılacak statik biçimlerinden yoksun olunursa mağara adamından bir farkı kalmaz. Diğer taraftan bu biçimleri değiştirecek özgürlükten yoksun olunursa daha ileriye doğru hiçbir gelişimi gerçekleştirmez (2005: 227).

V. Sonuç

Felsefinin mahiyet değeri teorisinin kavramsal ve mutlak yaklaşımı karşısında sosyoloji, toplumsal veya bireysel perspektifli işlevsel değeri teorisiyle değeri/leri ele alır ve değeri/lerin işlevleri üzerinden konumlandırmaya çalışır. Bu dönüşüm haddi zatında düşüncenin moderniteyle birlikte değeri tartışmaları *mahiyet teorisinden* insani ve toplumsal düzene yani kavramsal analizden atfı yapılan noktaya istinaden *bireysel işlevsel değeri teorisi* ve *toplumsal işlevsel değeri teorisine* kaymıştır. Pirsig'in değeri/leri

ve ahlakı sorgulamak üzere kaleme aldığı eserlerde klasik değer anlayışlarının temeline Batılı bilgi anlayışının öznel-nesnel, klasik-romantik gibi ikici yaklaşımların olduğunu ve bunlarında Nitelikten yoksun olduğunu ifade eder. Teknoloji, eğitim, estetik, bilgi, bilim gibi konularda sorunun bizzat bu alanların olmadığını onunla kurulan ilişkide olduğuna inanan Pirsig, bu konuların hem ontolojik hem de algılama boyutunda değerden bağımsız olması gerektiği üzerine kurulan inançta yattığına inanmaktadır. Pirsig, değer/lerin muğlak olduğuna dair genel kanaati önlemek için öncelikle değer/leri deneyim üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Pirsig'in değerleri sorgulama adına Platon'un eserlerinde şüpheyi temsil eden Phaedrusla diyalogları temelinde geliştirmiş olduğu yöntemdir. Bu yöntem, öncelikle kavramların tanım problemleri ve tanımların altında yatan tarihsel, zihinsel süreçlerin analiz edilmesinde yatmaktadır. Yönteme ilişkin bir zihniyet okuması anlamında bilgi anlayışının *ikici* doğasının değer/leri teknoloji, bilim, eğitim, sanat gibi insanın hem gündelik hayatıyla hem de entelektüel dünyasıyla bağlantılı alanlardan uzaklaştırmasının sebep olduğu *niteliksizliğin* bir *nitelikmiş* gibi algılanması ve işlem görmesidir.

Sosyolojik işlevsel değer anlayışı, hem kavramsal hem de bu kavramları doğuran zihin dünyası olarak Pirsig'in temel eleştirisi *ikici* yaklaşım üzerinde oturtulmuş olduğu unutulmamalıdır. Değer kavramının birlikte ele alındığı pozitivism-antipozitizm, kosmos-kaos, değer-bilim, natüralist paradigma-yorumlayıcı paradigma gibi ikici kavramsallaştırmalar işlevselci değer teorisinin zihni arka planını da işaret etmektedir. Diğer taraftan varlığı ya topluma ya da birey indirgenerek birlik, bütünlük, motivasyon, anlamlılık üzerinden ele alınan değerlerin gerekli olduğu şekilde işlerlik kazanan yaklaşım da ikici yaklaşımın bir yansımasıdır. Pirsig, değer/lere ilişkin bu yaklaşımların birer varsayım olduğunu, değerden arınmış bilimin hipotez üretmeyeceğini, teknolojiyle insan ilişkisinin temel probleminin teknoloji-insan ikiciliğinin olduğunu, statik değerlerle dinamik değerlerin birbirlerinin tamamladıklarını, değer/lerin muğlaklığının onu kültür işlevine indirgeyen sistemsel yaklaşım olduğunu, oysa deneyimsel değer yaklaşımının hem tanım problemini hem de bilimsel yaklaşımın sorunlarını gidereceğini söyleyerek hem kendi teorisini bu yaklaşımların üzerine oturmuş hem de işlevsel değer teorisi eleştirisi geliştirmiştir.

Kaynaklar

- Adler, F. (2014). The Value Concept In Sociology, *American Journal Of Sociology*. 62/3: 272-279.
- Akpolat, Y. (2007). Durkheim'dan Giddens'a Pozitivist Sosyoloji, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. X/2: 53-87.
- Aron, R. (2000). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. Çev: Korkmaz Alemdar. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Arslan, A. (2007). *Epistemik Cemaat*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Atay, R. (2012). *Ernst Troeltsch'un Din Felsefesi*. Ankara: Yayınevi Yayınları.
- Aydın, M. (2011). Değerler, İşlevleri ve Ahlak, *Eğitime Bakış*, 7/19: 39-45.

- Berger, L. P. & Luckmann, T. (2008). *Geçekliğin Sosyal İnşası*. Çev: Vefa Saygın Ögütü. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- _____ (1972). *Sociology: A Biographical Approach*. New York: Basic Books.
- Berger, L. P. (1970). *A Rumor of Angels*. New York: Doubleday & Company. Inc.
- _____ (200). *Kutsal Şemsiye*. Çev: Ali Coşkun. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Bottomore, T. & Nisbet, R. (2002). *Yapısalcılık-Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*. Der. M. Tunçay & A. Uğur. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Bryan, W. L. (1897). *Plato The Teacher*. Trow Directory Printing and Bookbinding Comfany: New York.
- Burrell, G. & Morgan, G. (1999). *Yorumlayıcı Sosyoloji- Toplumbilim Yazıları*. Çev: Adil Çiftçi. İzmir: Anadolu Yayınları.
- Çiftçi, A. (2002). *Din ve Modernlik*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- _____ (2003) *Nasıl Bir sosyal Bilim*. Ankara: Kitabiyat Yayınları.
- Elwany, M. (1871). *The Complete Works of Plato*. Translated by Benjamin Jowett. <http://www.cakravartin.com/wordpress/wp-content/uploads/2008/08/plato-complete-works.pdf>. Erişim Tarihi: 05.05.2016.
- Fichter, J. (1996). *Sosyoloji Nedir*. Çev: Nilgün Çelebi. Ankara: Attila Kitabevi.
- Gelder, G. J. (2007). Çirkini Güzelleştirme ve Güzeli Çirkinleştirme: Klasik Arap Literatüründe Paradoks, *Usul Dergisi*. Çev: Ö. Kara, 8: 175-208.
- Gunnar, M. (1944). *An American Dilemma: The Negro Problem and Modern Democracy*. New York: Harper & Brothers Publishers.
- Güney, S. (2009). *Sosyal Psikoloji*. Ankara: Nobel Yayınları.
- İçli, G. (2008). *Sosyolojiye Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Jung, W. (2001). *Georg Simmel*. Çev: Doğan Özlem, İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- Karşlı, B. (2015). Değer Kavramının Toplumsal ve Bireysel İşlevi Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme, *Uluslararası İnsani Değerlerin Yeniden İnşası Sempozyumu*. Atatürk Üniversitesi Yayınları. 95-104.
- Kızılcık, S. (1994). *Sosyoloji Teorileri*. Konya: Emre Ofset Matbaacılık.
- Korkmaz, A. (2013). Değerler Soyolojisi, *Toplum Bilimleri Dergisi*. 7/14: 51-78.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev: O. Akinhay & D. Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Morris, C. (1956). *Varieties of Human Value*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Özbolet, A. (2012). Değerleri Küreselleşme Sürecinde Değerlendirmek, *Değerler Eğitimi Dergisi*. 10/24: 147-167.
- Özensel, E. (2003). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer, *Değerler Eğitimi Dergisi*. 1/3: 217-239.
- Özlem, D. (2002). Değerler Sorununda Nesnelcilik/Mutlakçılık Ve Öznelcilik/Rölativizm Tartışılması Üzerine, *Bilgi ve Değer: Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri*. Şehabettin Yalçın. (ed). Ankara: Vadi yayınları.
- _____ (1990). *Max Weber 'de Bilim ve Sosyoloji*. İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Parson, T. & Shils, E. (2009). Değerle ve Toplumsal Sistemler, *Kültür ve Toplum*. J. C. Alexander & S. Seidman. (ed). Çev. Nuran Yavuz, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

- Pirsig, M. R. (2005). *Lila: Ahlakın Sorgulanması*. Çev: S. Sertabiboğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- _____ (2015). *Zen ve Motosiklet Bakım Sanatı*. Çev: S. Sertabiboğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Plato, (2002). *Phaedrus*. New York: Oxford University Press.
- Ringer, F. (2006). *Weber'in Metodolojisi*. Çev: Mehmet Küçük. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- _____ (2006). *Weber'in Metodolojisi*. Çev: M. Küçük. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Ruth, A. W. & Alison, W. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. Çev: M. Rami Ayas & L. Elburuz. Ankara: Doğubatı Yayınları.
- Schwartz, S. H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values, *Online Readings in Psychology and Culture*. 2/1: 1-20.
- Spates, J. L. (1983). The Sociology of Values, *Annual Review of Sociology*. 9: 27-49.
- Thomas, W. I. & Znaniecki, F. (1918). *The Polish Peasant in Europe and America. Monograph of An Immigrant Group I*. Boston: The Gorham Press.
- Tiryakian, E. A. (2002). Emile Durkehim, Çev: Ceylan Tokluoğlu. *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*. Der: M. Tunçay & A. Uğur. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Turner, B. S. (1977). *Max Weber ve İslam*. Çev: Y. Aktay. Ankara: Vadi Yayınları.
- Weber, M. (2002). *Sosyolojinin Temel Kavramları*. Çev: M. Beyaztaş. İstanbul: Bakış Yayınları.